

II. До 80-річчя загибелі Симона Петлюри

УДК 94(477)(092)

С. ПЕТЛЮРА ЯК ІДЕОЛОГ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

Степан Кость

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна,
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Проаналізовано погляди С Петлюри на визвольну боротьбу українського народу.

Ключові слова: С. Петлюра, визвольна боротьба українського народу, ідея української державності.

Про С. Петлюру багато писали в минулому (Д. Донцов, В. Дорошенко, В. Іванис, В. Кучабський, О. Назарук та ін.), продовжують українські історики досліджувати його життєвий і творчий шлях і сьогодні. Мета цієї статті – на основі численної джерельної літератури показати його як далекоглядного державного і військового теоретика.

З-поміж лідерів Української Центральної Ради лише С. Петлюра пройшов складним шляхом еволюції політичних поглядів і змінив своє ставлення до ідеї української державності та національного війська. В. Винниченко був принциповим противником української незалежності, а М. Грушевський своїм поверненням у підросійську Україну довів невідповідність своєї нерішучої поведінки, пацифізму, соціалістичних і проросійських ілюзій.

...27 травня 1926 р. єврейська газета „Chwila” (виходила у Львові польською мовою) писала, посилаючись на французьке інформаційне агентство: „...якийсь невідомий русин застрілив із револьвера Петлюру, кол. генерала України, в момент коли той переходив вулицю. Вбивця признався, що зробив це тому, що Петлюра звелів розстріляти в Україні кількох російських жидів” [17]. Із таких провокаційних чуток почалося життя С. Петлюри після його смерті. Як за командою у єврейській пресі, польській, більшовицькій, проросійській (у країнах Європи) почалася пропагандистська вакханалія, спрямована як проти С. Петлюри, так і проти українського народу. Ми не будемо стверджувати, що вже тоді С. Петлюра був загально визнаним вождем нації та її символом. Але ним він став після своєї смерті, так само, як Є. Коновалець і С. Бандера, які теж полягли від рук московських вбивць. Те, що С. Петлюру ненавиділи відверті вороги української державності,

неукраїнці, річ зрозуміла. Але неоднозначним було ставлення до нього і з боку українців. Дуже несправедливо, необ'єктивно писав про С. Петлюру В. Винниченко. Не мав особливої популярності С. Петлюра серед галицьких українців, а причини цього відомі: угода з Пiлсудським коштом Галичини. Найбільш категоричними були такі відомі публіцисти, як С. Томашівський і О. Назарук. Так, ще у 1921 р. у газеті „Українське слово”, що виходила в Берліні, С. Томашівський надрукував статтю „Петлюра (політичний некролог)”, що за жанром можна назвати скорше памфлетом. Можна не зважати на певну неділікатність з боку С. Томашівського. Практика політичної боротьби з противниками знає ще гостріші прийоми. Зрештою, історики преси знають, що С. Томашівський був дуже суб'єктивним і далеко не завжди справедливим в оцінках інших людей. Так ось, якщо вірити С. Томашівському, то С. Петлюра не мав морального права посідати найвищу військову і державну владу, він не мав не лише стратегічного таланту чи військових організаційних здібностей, але навіть найменших ознак воєнного духу. С. Томашівський ще писав про „ділову нікчемність” і „теоретичну некваліфікованість” С. Петлюри, але найголовніше – С. Томашівський не вірив у сепаратизм С. Петлюри і його ненависть до Росії. Він звинуватив його у знищенні української державності, у тому, що С. Петлюра кинув рідний край у бжевілля, у деструктивну анархію. Такий тип українського інтелігента, як С. Петлюра, повинен зникнути, мусить постати його антитеза, – цією думкою завершується стаття С. Томашівського [18].

Через п'ятнадцять років, у травні 1936 р. напередодні десятиріччя від дня загибелі С. Петлюри, О. Назарук передрукував цю статтю С. Томашівського і надрукував свою – „Про Книгу Голубину. Значіння культу героїв і чи Симона Петлюру можна уважати національним героєм” [11]. Зрозуміло, О. Назарук, який високо цінував С. Томашівського, виступив проти С. Петлюри як символу нації. Гадаємо, що на той час О. Назарук знав слова академіка Ф. Корша, сказані про С. Петлюру у 1915 р.: „Українці самі не знають, кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра – видатний редактор, патріот, громадський діяч. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра безкінечно вищий за те, що вони про нього думають. Він з природи вождів, людина з того тіста, що колись в старовину заклали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все навкруги? А коли зміниться, буде він вождем народу українського. Така його доля” [4, с. 12]. Так, за словами дружини академіка Ф. Корша, відгукувався він про С. Петлюру [5, с. 35]. Правда, навіть цю ситуацію можна, при бажанні, оцінити як надуману, як спробу надати особі С. Петлюри харизматичних рис. Зрештою, у цьому не було б нічого дивного – кожен народ міфологізує свою історію і своїх героїв. Для євреїв С. Петлюра – „погромник”, для росіян – „український буржуазний націоналіст”, а для нас він – національний герой і символ. Так доля визначила С. Петлюрі бути не лише вождем за життя. Його ідеї, діяльність політична і публіцистична стали предметом гострих ідеологічних зіткнень і протистояння. Але нам сьогодні розходить не про те, щоб переконати наших ворогів і недоброзичливців у величч С. Петлюри, не про те,

щоб він був увічнений у бронзі чи граніті. Не оплакування, не оспівування, не романтизація, не канонізація С. Петлюри потрібні нам сьогодні. Усе це, тією чи іншою мірою, у різноманітних публікаціях було і є, стилістичний надмір патетики узгоджується з нашою ментальністю. Нам потрібен об'єктивний аналіз його діяльності та ідей, його помилок, які трагічно вплинули на долю України. Ми повинні зрозуміти результат еволюції його політичних поглядів, а найважливіше, це зрозуміти еволюцію його ставлення до двох кардинальних проблем: до державності і до армії, до збройної боротьби.

Д. Донцов писав після вбивства С. Петлюри: „З усіх ворожих ідей жодну Росія не поборювала так, як українську. Сміхом, наклепом та тюрмою поборювала вона її перед великою війною; своїми білими і червоними арміями – під час революції; розкладом і провокацією – на вигнання, щоби скінчити індивідуальним терором, якого жертвою впав на паризькій бруку і б. голова Директорії і Головний Отаман військ УНР С и м о н П е т л ю р а [7, с. 124]. Д. Донцов сказав тут про найголовніше – про ненависть Москви до української ідеї. Так ось, не мотив помсти якогось містечкового єврейчика був визначальним у вбивстві С. Петлюри. Москва вбила С. Петлюру (як згодом і Є. Коновальця, і С. Бандеру) за те, що він був символом української ідеї, символом боротьби за цю ідею і символом боротьби саме з Росією, як із одвічним ворогом України. В. Іванис пише: „С. Петлюрі належить честь організації українських збройних сил, створення української армії. Він відтворив занедбану традицію збройної боротьби за батьківщину. На такій праці народні маси найлегше і найкраще розпізнають і оцінюють відповідних людей. Для цієї праці потрібна жертвенна ідейність, непохитна воля, вміння наказувати і та глибока інтуїція, що дозволяє за одну мить розібратись в найтяжчих обставинах. Це ж є прикмети, що мають вроджені революційні вожді.

Українське революційне вояцтво майже всім зобов'язане С. Петлюрі, а цей, останній, так само майже всім зобов'язаний українському козакові” [5, с. 40]. Справді, роль С. Петлюри не можна недооцінювати, коли мова заходить про організацію збройного захисту України. Цього не могли зробити ні В. Винниченко, ні М. Грушевський, тим більше, що обидва опинилися на еміграції ще перед закінченням національно-визвольних змагань. Але й С. Петлюра на час лютневої революції 1917 р. не був державником, як і не стояв на радикальних позиціях щодо створення української національної армії. Як і В. Винниченко, він був соціал-демократом, і постулати цієї доктрини тяжіли над ним. А це і соціалістичні утопії, і демократичні ідеали, і ілюзії щодо „демократичної” Росії, і пацифізм, і ще деякі інші риси, що притаманні українській вдачі. До „альфи і омеги” будь-якого національно-визвольного руху – ідеї державності і необхідності її захищати – С. Петлюрі було ще далеко. Але В. Михальчук справедливо пише, порівнюючи В. Винниченка і С. Петлюру: „...Петлюра був, мабуть, кращим соціологом у своїх спостереженнях і поступово перестав вірити у перфідні кличі про братство всіх пролетарів. Натомість Винниченко – типовий інтелектуал – все ще знаходився у стадії політичного мрійництва і тим кличам повністю вірив: він виступав в

однодум проти організації власних, українських збройних сил. І всіх тих, хто з таким поглядом не погоджувався, Винниченко від себе відчужував” [14, с. 142–143].

Лютнева революція розбудила національну свідомість тих українців, які служили в царській армії. У багатьох військових частинах, де були українці, почали організовуватися військові комітети, клуби, громади, а згодом і військові відділи. „Вояцька маса в численних постановах і резолюціях ставила домагання, щоб усі військові частини, які стояли на Україні, набирали з українців, та щоб усі українські відділи зпоза української території негайно перевести на Україну... Військові віча, маніфестації та свята, що відбувалися по різних стоянках на фронті та гарнізонах, розбуджували та підсилювали національну свідомість солдатів – українців” [6, с. 358]. С. Петлюра хоча і не воював, але був близький до армії, а тому не міг не знати про національне пробудження українців в армії – це був факт величезної ваги.

Одночасно у Києві теж почали виникати українські військові організації. Ініціатором українського військового руху у Києві, як відомо, був М. Міхновський. Так, тут було організовано український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка, створено Український військовий організаційний комітет, що мав організовувати українські військові частини. Власне, Український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка, який спричинився і до створення Першого українського козачого імені гетьмана Б. Хмельницького полку, виступив з ініціативою скликання Першого всеукраїнського військового з’їзду, що відбувся 22 травня 1917 р. у Києві. Прибув на цей з’їзд і С. Петлюра як представник вояків-українців західного фронту. На жаль, як відомо, помірковані вожді Центральної Ради не пішли назустріч ініціаторам скликання з’їзду, а саме вони на чолі з М. Міхновським виступали за створення національної армії як єдиного шляху до відбудови власної української держави. Ні В. Винниченко, ні М. Грушевський самостійниками не були. А яка ж була позиція С. Петлюри? „На з’їзді він зайняв середню лінію. У своїх промовах він відкинув демагогію про шкідливість творення українських військових частин. Водночас, він заспокоював і палких промовців, які кликали негайно творити своє військо. Він добре розумів, що росіяни в самому зародку можуть криваво здушити оту раптову самостійність,” – пише В. Іванис [5, с. 41–42]. Остання фраза – це просто виправдання. Росія завжди топила в крові український визвольний рух, але саме у той момент вона була не в стані це зробити, на відміну від кінця 1917 р. – початку 1918 р., коли Центральна Рада опинилася без армії. А напад росіян на полк імені Б. Хмельницького дав зворотній ефект, – ще раз переконав українців у тому, що ворог їх державності – Росія. Але С. Петлюру було обрано головою Українського військового генерального комітету, виконавчого органу з’їзду, що його тут же, на з’їзді, було створено. З цієї посади і почався шлях С. Петлюри як державного і військового діяча.

За тих умов, коли Центральна Рада стояла на автономістсько-федеративних засадах (а яка тоді може бути мова про власну армію?), а російським „демократам” ідея створення української армії взагалі здавалася божевільною вигадкою „хохлів”, коли й С. Петлюра не був стовідсотково

переконаний у необхідності невідкладного формування власної армії, все обмежилося українізацією військових частин. Великий історичний момент було втрачено. Український генеральний військовий комітет провадив, головним чином, культурно-організаційну діяльність (звична і наїжджена колія українського суспільного життя!).

І все ж Перший всеукраїнський військовий з'їзд продемонстрував національний дух і національний інстинкт, енергію українських вояцьких мас. Це відчувалося і на Другому всеукраїнському військовому з'їзді, який відбувся 18-22 червня 1917 р. Керенський, який був тоді військовим міністром у Тимчасовому уряді, під страхом смертної кари заборонив проводити з'їзд. С. Петлюра вислав до військового міністра телеграму з протестом [1, с. 474]. Українці в армії бурхливо протестували проти заборони. З'їзд все-таки зібрався. Відкриваючи його, С. Петлюра сказав: „...Ми зібралися на з'їзд при таких умовах, коли нам треба конче піднести ся до найкращого розуміння сучасних обставин... Ми всі переодягнені члени української демократії. Її ідея – наша ідея” [1, с. 475–476]. Основна частина делегатів і цього з'їзду була настроєна радикально, тобто стояла на самостійницьких позиціях. З'їзд ухвалив резолюції, що за своєю суттю вимагали від Центральної Ради проголосити незалежність. С. Петлюрі було дуже важко. З одного боку, він намагався зберегти у вояцьких масах довір'я до Центральної Ради, а з іншого – спонукав Центральну Раду до рішучих дій. Нарешті, 22 червня 1917 р. вона проголошує I Універсал, а через кілька днів після цього створює Генеральний Секретаріат, перший український уряд, правда, знову демонструючи нерішучість і половинчатість. А ще тоді, влітку 1917 р., були всі можливості створити армію для захисту України. Більшовицькі ж агітатори працювали на повну силу скрізь – на фронті, поза фронтом, в селах і містах. Загострювалася економічна криза, серед народних мас щораз більше назрівало незадоволення, а в той час у Центральній Раді тривала міжпартійна гризня. На вимогу делегації Тимчасового уряду (котра прибула до Києва і визнала автономію України), Центральну Раду було поповнено представниками громадських організацій неукраїнського населення. Про це було сказано в II Універсалі: „Українська Центральна Рада, обрана українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людности нашого краю” [9, с. 153]. Так Центральна Рада продовжувала свої забавки в демократію, йшла на поступки Тимчасовому урядові, заявляючи, що вона завжди стояла за те, щоб не відділяти Україну від Росії [9, с. 153], замість того, щоб створити міцну і авторитетну владу. По суті, весь державний апарат, особливо на периферії, залишався в руках колишніх чиновників, тобто в руках росіян або зросійщених „малоросів”. Як вони ставилися до української ідеї – річ очевидна.

Ще складнішою ситуація була у самому секретаріаті військових справ. Потрібно було організувати апарат, а відповідних кадрів бракувало.

Одночасно потрібно було провадити й українізацію військових частин, а протидія як Тимчасового уряду, так і росіян у самій армії була значною.

Уже тоді С. Петлюра мав величезний вплив на армію. Так, II Універсал було проголошено 3 липня 1917 р., а наступного дня в Києві виступив полк імені гетьмана Полуботка і захопив місто, незважаючи на велику російську залого. Полуботківці протягом двох днів тримали місто в своїх руках (панував зразковий порядок) і домогалися, щоб Центральна Рада до скликання Українських установчих зборів проголосила себе Верховною Радою” [5, с. 49]. Тимчасовий уряд вимагав від начальника київської військової округи полковника Оберучева, щоб він придушив повстання, а той втік. Центральна Рада теж виявилася безпорадною, її авторитет через поступки Тимчасовому урядові падав. С. Петлюра від імені Генерального військового комітету добився послуху від полуботківців і відправки їх на фронт. В. Іванис так оцінює цей випадок: „Скромний витриманий С. Петлюра продемонстрував свою владу над душами українських вояків. Одначе цей жест Військового генерального секретаря не багато хто зрозумів і належно оцінив” [5, с. 49]. Можливо, цей жест позитивно характеризує С. Петлюру як людину, але не як державного діяча, тим більше відповідального за військові справи і за оборону народу і держави. Проблема полуботківців складніша. Українці навіть підсвідомо розуміли, що основний ворог української незалежності – це Росія, що компромісна, нерішуча політика Центральної Ради – на користь Москві, що це допровадить до біди. Р. Млиновецький пише: „А тепер спробуємо поміркувати, яке враження міг зробити цей Універсал і ця „Деклярація” (йдеться про постанову чи декларацію Тимчасового уряду, яку той прийняв після візиту до Києва Керенського, Церетелі, Терещенка; йшлося у тій декларації про межі автономії. – С. А.) на тих українців, які мріяли відновити державу предків, які дихали вогнем ненависти до гнобителів свого народу, які гарячково розшукували козацькі шаблюки, які, не маючи за що жити, старалися навіть одягом заманіфестувати свою національну приналежність, які хотіли зброєю здобувати волю і які в своїй масі вірили, що такі прагнення допоможе зреалізувати У. Центральна Рада!

...Коли ми задумаємося над тим, що переживали маси, а зокрема вояки, то зрозуміємо, хто поносить усю відповідальність за пізнійший розклад українських військових з’єднань, за ступневе завмирання того стихійного націоналізму...” [10, с. 307].

Полк полуботківців сформували самостійники із середовища М. Міхновського. Вони прибули до Києва, сподіваючись, що тут їх озброять і обмундирують. Вони відмовилися виконати розпорядження Генерального військового комітету їхати на фронт, заявляючи, що свободу України треба охороняти тут, у Києві. Але С. Петлюра і Генеральний військовий комітет реалізували „автономістську” орієнтацію Центральної Ради і В. Винниченка, який найбільше наполягав на тому, щоб самостійницьку військову частину відправити на фронт. Самі ж полуботківці заявляли: „Ми маємо лише одну мету – битися за Україну та її цілковите визволення, але вже четвертий день сидимо навіть без хліба, голі і босі... Просимо очистити нас від того болота,

яким захляпали нас московські часописи і де-які з членів У. Г. Комітету” [3, с. 6].

Головною причиною негативного ставлення до полуботківців з боку лідерів Центральної Ради були саме їхні самостійницькі тенденції. Про те добре написав Ф. Дудко (на той час теж соціал-демократ) у своїх спогадах про демонстрацію полку: „...той похід незнаної мені частини... був історичним походом української стихії, що демонструвала свою живучість, свої права на незалежне ні від кого існування й свою готовність до чину. Був то незабутній похід непризваної ніким, але висуненої законом подій до життя збройної сили українського народу, своєї енергії й законних домагань. Її не розуміли тодішні керманичі нашого визвольного руху... Але хоч запізненою оцінкою цього відруху зробимо науку на майбутнє” [8, с. 20–21]. Проте не хотіли використати цю нагоду вожді українського визвольного руху для того, щоб розбудувати українську армію. А серед самостійників теж не знайшлося достатньо рішучої людини, яка змогла б знешкодити автономістські прагнення Центральної Ради.

Еволюція поглядів С. Петлюри на армію у тих складних умовах була більш ніж повільною. Р. Млиновецький вважає, що С. Петлюра мав дуже мало даних для того, щоб посідати пост Генерального секретаря військових справ, оскільки він був соціал-демократом, автономістом, зіштовхував військові українські з’єднання на манівці, які не вели до створення української армії [10, с. 307]. (Історія з полуботківцями закінчилася тим, що їх, як уже говорилося, вислали на фронт, туди ж відправили і М. Міхновського. А на фронті полуботківці відзначилися винятковою відвагою). Позицію С. Петлюри багато в чому прояснює для нас його виступ на українському соціал-демократичному вічу 25 липня 1917 р. Власне, цей виступ свідчить, якими непослідовними були його погляди на армію, як мусив маневрувати він між негативним ставленням до української армії В. Винниченка і необхідністю все-таки створювати армію. С. Петлюра відкинув безпідставні закиди тих, хто вважав, що „...ніби-то починаємо нашу справу не з початку, а з кінця, себто, що ми зразу взяли за створення свого національного війська – замість того, щоб укріпляти здобутки революції... Революція це процес, коли твориться краса національного життя. Революція се сила й сила повинна стати на сторожі революції. Ся сила, се наше революційне військо... А до організації війська ми підходимо яко демократи. Ми знаємо, якого лиха може наробити ся сила, коли вона попаде в небезпечні руки. Й тому то військові делегати всіма силами запобігали тому, щоб ті люде, котрі хочуть мілітаризму, не могли мати сили та впливати на незорганізовану масу. Нам не треба постійного війська, але всенароднього озброєння, міліції. Є небезпечний елемент у військовій справі, се – козакофільство... Ось чому ті полки імени гетьмана можуть мати в собі елемент небезпечности, якщо вони будуть постійні” [2, с. 554]. А В. Винниченко закінчив свою промову закликком до братерства народів, до інтернаціоналізму, за що був нагороджений овацією і отримав великий букет червоних квітів.

У таких умовах йшлося до Третього всеукраїнського військового з’їзду. Він відбувся 2-12 листопада 1917 р., тобто після більшовицького перевороту в

Петрограді. Це прискорило появу III Універсалу Центральної Ради, яким було проголошено Українську Народну Республіку, але знову – не відділяючись від Росії. У роботі Військового з'їзду С. Петлюра вже не брав активної участі. Через непорозуміння із В. Винниченком він залишив і посаду секретаря військових справ. С. Петлюра їде на Лівобережжя, де починає організовувати українські полки. Так невдало завершився перший період діяльності С. Петлюри як військового діяча і організатора української армії.

Лідери української революції не використали, не хотіли використати в силу своїх політичних переконань слушних нагод, тієї сприятливої ситуації, що виникла в перші місяці після лютневої революції 1917 р. для того, щоб проголосити незалежність України і створити для її захисту збройну силу. Далі сюжет національно-визвольних змагань розвивався за законами античної трагедії, коли на фатальну неминучість трагічного фіналу вчинки і дії героїв, учасників трагедії, практично не впливають.

Коли при владі був Тимчасовий уряд, більшовики визнавали за Україною право на самовизначення і відокремлення. Ситуація змінилася, коли до влади прийшли вони – почалася шалена антиукраїнська істерія. Більшовицька агітація розклала українізовані військові частини. Спроба утворити українські частини результату на давала. М. Порш, який заступив С. Петлюру на посаді секретаря військових справ, не зробив нічого, хіба що видав наказ про скасування звань, що внесло в армію ще більший хаос і анархію. У полках торжествувало „рядянство”.

У той час С. Петлюра на Лівобережжі створює гайдамацький Кіш Слобідської України. Начальником штабу в нього був сотник О. Удовиченко, згодом генерал армії УНР. До складу цього Коша входили курінь чорних гайдамаків і курінь червоних гайдамаків. Це була національно свідомо, добре озброєна і дисциплінована військова частина. Саме вона допомогла придушити в Києві більшовицьке повстання. Так починався другий період військової діяльності С. Петлюри – період національно-визвольних змагань. Почався він для С. Петлюри з командування невеликим куренем, потім він став Головним Отаманом армії УНР і очолив після відставки В. Винниченка Директорію. Але довелося пережити і гетьманський переворот, і чотиримісячне ув'язнення, і підготовку до протигетьманського повстання.

С. Петлюра цього періоду зовсім інший, ніж був раніше. Ми не будемо аналізувати військові операції армії УНР, їх успіхи чи поразки та особисту причетність до цього С. Петлюри. Армія УНР, як і Українська Галицька Армія, продемонстрували таку мужність і героїзм, що це назавжди увійде в історію нашої визвольної боротьби, нашого війська... Боротьба проти кількох ворогів, кожен з яких мав перевагу у живій силі і зброї, тиф, „трикутники” і „чотирикутники” смерті, нестача амуніції, обмундирування, медикаментів, байдужість Європи до долі сорокамільйонного народу, до української справи, важка спадщина помилкової політики Центральної Ради у багатьох питаннях, ціла низка суб'єктивних факторів – усе це робило життя людини, яка взяла на себе відповідальність за долю України, надзвичайно складним, але С. Петлюра залишався на своєму посту до кінця. Адже і В. Винниченко, а ще раніше – М. Грушевський виїхали за кордон. І. Мазепа писав згодом у спогадах: „Утеча

політичних провідників за кордон в той момент – одна з найсумніших сторінок української революційної боротьби. Коли вожді революційного руху тратять голову і в критичний момент кидають поле бою, цим вони не тільки собі виносять політичний присуд, але й катастрофічно впливають на стан бойових сил цілого фронту. Так було в Києві, а ще гірше у Вінниці” [9, с. 155].

Є кілька рис, характерних для С. Петлюри як військового діяча того часу: розуміння значення регулярної дисциплінованої і національної свідомої армії для розбудови держави; моральна відвага очолити боротьбу у найбільш критичний момент; віра в перемогу і боротьба до кінця; перебування навіть у найважчі моменти з армією.

І. Мазепа так пише про секрет того, чому С. Петлюра став найпопулярнішим провідником української революції: „На мою думку, головний секрет цього полягає в тому, що Петлюра був надзвичайно енергійний, відданий ідеї ентузіаст з великою вірою в українську справу. В початковій стадії революційних рухів особистий вплив грає значну роль. В умовах української революції Петлюра виявив цінні риси характеру: він умів захоплювати своїм запалом других, умів вести за собою маси, кликати їх до такої ж боротьби й жертв” [9, с. 155]. Звичайно, що були в С. Петлюри помилки і політичного, і стратегічного характеру. Та не його вина, що в умовах війни було вже важко, а то й неможливо виправити наслідки раніше допущених помилок. Не міг С. Петлюра вплинути і на політику та рішення інших держав, що коштом України вирішували свої проблеми. Лише сильний має надійних союзників, Україна ж такою у 1918–1920 рр. не була. С. Петлюра не міг переконати політиків Антанти у тому, що її ставка на Денікіна – програшна. С. Петлюра не міг передбачити, що Польща, використавши армію УНР у „чуді над Віслою”, зрадить своїх союзників і піде на сепаратний договір із Москвою, жодним чином не обумовлюючи інтереси Української Народної Республіки. С. Петлюра йшов на угоду з Пілсудським, погоджуючись з правом Польщі на Волинь і Східну Галичину з однією метою – отримати підтримку Антанти. Можливо, це був помилковий стратегічний розрахунок, хоча тоді це був вимушений, але єдиний варіант.

Після поразки визвольних змагань С. Петлюра не відійшов від державних справ. Він продовжував очолювати уряд УНР у вигнанні, активно займався і публіцистичною діяльністю. На підставі статей, відозв, листів можна зрозуміти еволюцію його політичних поглядів, краще оцінити попередні погляди і зрозуміти, які перспективи бачив він для українського визвольного руху. Так, „Українські вісті” з квітня 1955 р. надрукували лист С. Петлюри до одного із генералів УНР. Названо цей лист „Перед судом історії. Слово до сучасників”. Цю публікацію лише за формальними ознаками можна назвати листом, а по суті, це стаття, в якій С. Петлюра порушує цілу низку важливих проблем, що стосуються національно-визвольних змагань українців протягом 1917–1920 рр. Він пише, зокрема, про особливості національно-визвольних змагань українців, про помилки і засліпленість лідерів українських партій, які орієнтувалися на Москву–Азію, а не на Європу. Пише С. Петлюра і про роль армії як національної сили, необхідної для утвердження ідеї державності. С. Петлюра

пише, що він силою зброї міг розігнати уряди, але вважає, що ці генеральські чи отаманські „інтенції до переворотів” недопустимі, бо це зробило б армію цяцькою, сліпою зброєю в руках окремих осіб і розклало б її [13, с. 367]. „В справі організації армії – я все керувався мотивами державности, бажаючи створити національну силу, на яку міг би опертись народ в своїх стремліннях... Непомітно, твердо і послідовно я все таки йду до підпорядкування армії державній дисципліні і я думаю, що доведу цю справу до кінця” [13, с. 367]. С. Петлюра пише, що йому часто доводилося чути серед генералів і старшин неправильну оцінку певних явищ в армії і в тому, як він нею керував: „Це пояснюється тим, що вони не засвоїли собі національної доктрини в організації молоді армії, якої не можна творити трафаретом регулярщини та певних зразків, забуваючи про вимоги часу і історичні ситуації” [13, с. 368]. Порушує С. Петлюра у цьому листі і проблему соборності. Він пише, що завжди керувався принципом соборності (галицькі українці звинувачували його у протилежному): „Основою державности повинна бути Центральна Україна – Наддніпряньська, а не периферія – частина її” [13, с. 368].

Ще кілька важливих думок: українські лідери були або фантастами, або демагогами, або наївними людьми, які вірили в силу революції і в чудотворність її, вони партійні інтереси ставили вище державних; потрібно було відразу орієнтуватися на Антанту; народ не був готовий до боротьби, у цій боротьбі за самостійну Україну він деколи дотримувався „нейтралітету”, державна ідеологія нашого суспільства була ще не виробленою; накидати народові передчасно форми державности було б небезпечним – вони не витримали б іспиту, а ідея державности була б скомпрометована на довгі роки; ідеал нації буде здійснений, але вже за допомогою народу, який пізнав свої помилки, а також за допомогою військової сили, яку ми маємо в особі невеликої, але цінної армії.

Цікавою була і брошура „Сучасна українська еміграція та її завдання”, видана під псевдонімом „О. Ряст”, у 1923 р. Звернемо увагу знову на ті основні положення, що характеризують погляди С. Петлюри на військову боротьбу, на організацію армії, на державне будівництво. Так, С. Петлюра вважає, що боротьбу ще не закінчено, хоча московська влада в Україні тримається завдяки багнетам, розстрілам і катуванням.

Будівництво Української держави, на його думку, менше від усього подібне до писання книжок з красного письменства або минулої історії чи публіцистики. „Воно вимагає від державного діяча великого знання техніки будівництва держави, прозорливості майбутнього, уміння орієнтуватись у складних обставинах сучасного життя, як українського, так і міжнародного, почуття міри і такту, а найпаче систематичної невтомної, так званої „чорної праці”, до якої не кожен здатен” [15, с. 307].

С. Петлюра ще раз повертається до досвіду недавніх визвольних змагань і пише про таку важливу передумову, як відповідність внутрішніх стосунків головним вимогам військової боротьби: „Остання може мати щасливий вигляд тільки тоді, коли при всіх інших сприятливих обставинах, так зване „запілья” армії є організоване в спосіб, що зміцнює моральну сталість дієвої армії. Єдність настроїв, спільність політичної думки, твердість уряду і сталість – це ті

умовини, що забезпечують моральний дух армії. Де сила хоч однієї з цих умовин захитана, там державна влада не може бути певною, що армія до кінця виконає свої обов'язки..." [15, с. 307]. Далі: „Армія відчувала на собі хиби нашого державного верховодячого органу та його виконавчих органів на місцях. Армія знала, що українське громадянство не сконсолідувалось, не з'єднало всіх своїх сил для організації боротьби і не уявляє однолітного національного фронту, який своєю єдністю, наполегливістю і вищою державною дисципліною давав би образ самопосягати громадянства і підпорядкованості його державним інтересам, що їм так загрожувала смертельна боротьба з ворогом. Це було „прокляттям” для нашої армії. Але мало того: неконсолідованість, непідпорядкованість окремих партійних угруповань єдиній ідеї – ідеї виборення власної державности, брак державної дисципліни у окремих осіб і партій відіграли ролю фатуму в історії нашої боротьби” [15, с. 308].

Це відверте і чесне визнання хиб нашого визвольного руху. Для стратегії української визвольної боротьби важливою була і думка С. Петлюри про боротьбу проти „Великої єдиної Росії”, як він іронічно пише. С. Петлюра ще раз повторює істину, яку не міг сприйняти європейський розум багатьох західних політиків: тільки суверенна Україна може бути базою існування створених на території колишньої імперії держав. Тільки її утворення і зміцнення може фактично вирішити долю Росії і призвести до остаточного і безповоротного поділу її. Оцю думку про Росію як стратегічного ворога України, новостворених держав, як і поневолених народів Москва теж не могла простити С. Петлюрі.

До стратегії українського визвольного руху мали відношення й думки С. Петлюри про боротьбу проти ідеї федерації, проти окупаційного московського уряду.

До проблем армії С. Петлюра повертається у розділі „Праця над засвоєнням наукових досягнень”. Він вважає, що після повернення в Україну проблема захисту кордонів повинна привертати увагу не лише військових, але й усіх фахових сил нації: „Досвід Великої Світової війни показав, що стратегія, як вище військове мистецтво, тільки тоді може пожиточних наслідків досягнути, коли широко використовує придбання наукових дослідів і відкрить [15, с. 332].

Проблему війська С. Петлюра порушує і в розділі: „Заопікування інтернованими”. Він закликає еміграцію заопікуватися інтернованими вояками, які зберігають високий моральний дух. Це й непокоїло ворогів України. С. Петлюра пише: „Військо не може бути зняряддям певної групи чи угруповання; вона є здобутком цілої нації, цілої держави, зняряддям її і чинником державного будівництва. Оцю рису в державній ролі війська і на еміграції ми повинні виплекати перш усього в своїй свідомості, щоб потім, після повороту на Україну, ще тільки ідею цілому народові нашому прищепити” [15, с. 333], „Зробити з нашого вояка фанатика української державности, але свідомого, освіченого – ось що повинно бути завданням не лише Головної Команди нашої, але й цілого громадянства...” [15, с. 334].

У передовій статті „Розпочинаючи видання...”, написаній з приводу початку видання журналу „Тризуб”, С. Петлюра писав: „В українську державність ми віруємо, українську державність ми ісповідуємо, – в її неминучості ми переконані...” [17, с. 2], „Дух цієї боротьби овіває націю, і нас, частину її, що перебуває на чужині та згідно з законом розподілу національних сил, працює в органічній єдності з нею для звільнення отчизни”, „Виразні ці заповіді: держава вища над партією, нація вища над кляси” [17, с. 2]. Тут же С. Петлюра ще раз повертається до проблеми української державності й ідеї федерації. Він не бачить принципової різниці між Росією царською та більшовицькою: „...обидві вони являють собою тільки різні форми московської деспотії та імперіалізму. Ідеал державности української не може бути втиснутий у вузькі межі федерації, конфедерації, тим більше автономії, ні з Росією, ні з ким би то не було. Всі ці форми „братнього” співжиття ми на протязі нашої історії добре на собі зазнали і відчули, переконавшись в деструктивно-деморалізуючому впливові їх на наш народ” [17, с. 3]. Якби так писав і думав він десяток років перед тим!

У цьому ж числі „Тризуба” є стаття С. Петлюри „Перед широким світом” – у ній вже звичний для його публіцистики мотив боротьби: „Наша боротьба не закінчилася відступом Уряду та Армії поза межі Батьківщини” [17, с. 5]. Цей мотив розширюється, збагачується новими нюансами. Це пише не м’який і делікатний інтелігент, а державний муж, який схиляє голову перед полеглими, але продовжує боротьбу, незважаючи на нові жертви – такою високою є ціна незалежності: „Шлях звільнення кожної нації густо кропить кров’ю. Нашої – так само. Кров’ю чужою і своєю. Ворожою і рідною. Кров закінчує глибокі процеси національних емоцій, усвідомлень, організаційної праці, ідеологічної творчости, всього того, що нація і свідомо і іраціонально використовує для ствердження свого права на державне життя.

Кров, пролита для цієї величезної мети не засихає” [15, с. 361].

С. Петлюра пише, що найкраща легенда нації – це легенда збройної боротьби за своє право жити вільною і державно – незалежною. І як заповіт (а до його вбивства залишалася вже зовсім мало) сприймаються його слова з цієї ж статті: „Отже, не забуваймо про меч, учімося тримати його в руках, а одночасно дбаймо про підживлення нацією моральних елементів її буття – творчої любови до батьківщини, сторожкості до ворога, до помсти за кривди, заподіяні ним, – в симбіозі яких знайдемо і вірний шлях до звільнення і програму для будівництва!” [15, с. 362].

Цілий комплекс важливих проблем стратегії військової боротьби С. Петлюра порушує в листі до Ю. Гуменюка, написаному за два тижні перед вбивством. Варто звернути увагу на її основні моменти – С. Петлюра вважає, що при тому стані національної свідомості народу, його організованості і дисциплінованості, на якому застав його 1917 і 1918 роках, лише скоординованою акцією обох частин – „наддніпрянців” і „галичан”, можна було досягнути ідеалу державної самостійності. „Цієї скоординованості не було в самому початковій боротьби. Обидві частини не доросли до визнання єдиної керуючої волі щодо того плану і програми, по яких ця боротьба мусіла провадитись” [15, с. 451–452]. Треба сказати, що повної згоди між „правим”

урядом ЗУНР і „лівим” (або майже „лівим”) урядом УНР і не могло бути, зважаючи на різницю в політичних орієнтаціях, але скоординованість воєнних дій – це вже те, що належить до сфери воєнного мистецтва, її, безумовно, потрібно було досягнути. Інше питання – як це можна було зробити? Адже, як пише С. Петлюра, „...ідея Соборної України була фразою, якою користувались для святочних промов, декларацій і з якої не уміли і не хотіли витягти обов’язуючих логічних наслідків” [15, с. 452].

Другим важливим моментом військової стратегії С. Петлюри є визначення головного ворога: „Стратегія національної боротьби як і боротьби військової, вимагає: бити в першу чергу по головному ворогові, з другорядним потім можна раду дати! В своїй діяльності я керувався думкою, що таким ворогом була, є і буде Московщина” [15, с. 452]. Ця думка С. Петлюри і сьогодні не втратила своєї актуальності.

Третій момент стосується міжнародної орієнтації. Річ очевидна, що українські дипломати не мали достатньо вагомих успіхів. С. Петлюра вважає (і це він робив не вперше), що потрібно було орієнтуватися на Антанту, а не на Центральні держави.

Четвертий момент – це визначення головного, стратегічного завдання, мети. Це – Україна як держава. Вона буде, можливо, не відразу такою великою, як би хотілося, але буде. „Думаю, що шлях до Української Державности стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Українська Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплення сусідами” [15, с. 453].

П’яте – політика повинна бути реальною, а не мріями, не нереальними комбінаціями.

Шосте – С. Петлюра не сприймав ситуацію, що склалася, як вічну, як застиглу, як безнадійну. „Змінити її до певної міри залежить і від напруження власних сил” [15, с. 454] – пише С. Петлюра. Це означає, що суб’єктивному факторові в історичному процесі він надавав належного значення.

Сьоме – С. Петлюра вважав агітаційно-пропагандистську роботу у підросійській Україні важливим складником боротьби проти московських окупантів, проти більшовицької брехні. У цьому листі він пише, що друкування відповідної літератури треба налагодити за кордоном і нелегально переправляти в Україну.

Але найважливішим і найціннішим внеском С. Петлюри в українську військову думку є його праця „Табір” (чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі)”. Вона появилася під псевдонімом О. Ряст у першому числі журналу „Табір” у 1923 р. [46]. Видана окремою брошурою, праця отримала назву „Завдання української військової літератури” [12].

Ця праця складається із тринадцяти розділів. У перших дев’яти С. Петлюра розглядає ширші, стратегічного характеру, проблеми державно-військового будівництва, а останні чотири присвячені суто військово-фаховим питанням.

Думки, висловлені у цій праці, і сьогодні звучать актуально. Це і розуміння війни як явища соціально-політичного, а не суто військового. І те, що стосується ставлення до Росії, яка завжди була (і буде) ворогом незалежності України. І те, яке значення має армія для держави та її місце у державній структурі. Є й інші цікаві думки, про що ще буде йти мова, але найважливішим, найбільш повчальним і цінним для нас сьогодні є те, що С. Петлюра найвище ставив державність. Бо й сьогодні недостатня увага до армії, відсутність єдиної державницької ідеології, достатньої сконсолідованості українського суспільства, неузгодженість у діях між партіями навіть одного спрямування, політичний і економічний шантаж з боку Росії, потужна „п’ята колона”, яку вона підтримує в Україні, і потужний безпардонний пропагандистський наступ на Україну російських засобів масової інформації, повільний хід економічних реформ, особисті амбіції багатьох політиків та інше – усе це потенційно загрожує нашій незалежності. Пріоритет державності понад усе – так ставить питання С. Петлюра.

У першому розділі С. Петлюра розмежовує завдання і функції армії і військової думки: „Тут військова думка через свої органи виконує ту роллю, що через своє становище в державній структурі армія не може виконувати і в формах, властивих для громадсько-політичної акції. Армія не провадить політики, не бере безпосередньої участі в політичній боротьбі партії і угруповань...

Свою роллю в державі армія виконує доти, доки в цій боротьбі беруть гору державні моменти і не захитується самий пріоритет державности. Там, де цей пріоритет хитається, де партійна боротьба переступає межі державної доцільности, там захитується й внутрішня сила армії – її єдність та дисциплінованість” [16, с. 53].

С. Петлюра виступає проти того, щоб політичні партії чи окремі особи використовували армію як знаряддя для своїх егоїстичних цілей. Це загрожує втратою державності. Українська військова думка повинна виступати проти цих нездорових тенденцій і прищеплювати громадянську ідею надпартійності армії.

У другому розділі С. Петлюра пише про завдання української військової думки (військового письменства) у сфері міжнародних справ. Важливі міркування, що стосуються геополітичної ситуації України, проблеми моря як політично-стратегічної бази для оборони України. С. Петлюра слушно вважає, що кожному проблему української політики треба з’ясувати з погляду військових інтересів оборони нашої держави і мати авторитетну оцінку військової експертизи. Це стратегія, яка себе проявляє не лише під час війни. Крім цього, завданням військових є інформування громадянства з питань, що стосуються оборони краю (зрозуміло, у межах, що забезпечують дотримання таємниці й інтересів оборони).

У третьому розділі С. Петлюра пише, що військова думка (література) повинна вважати своїм обов’язком ставити перед громадською думкою ті питання, що безпосередньо пов’язані з інтересами оборони і можуть бути вирішені за активною допомогою самого громадянства.

У четвертому розділі йдеться про завдання військової літератури у справі організації національної промисловості і пристосування її до військових потреб. Це одна із тих проблем, що ніколи не повинна зникати з поля уваги не лише тих, хто відповідає за оборону краю, але й кожного свідомого патріота. „Пропагандою, неухабним нагадуванням та попередженням військові письменники повинні створити біля цієї справи атмосферу сторожкості і чинної акції, притягаючи до переведення її впливові круги громадянства, фахові технічні сили і індустріально-промислові елементи. Ця пропаганда поставить необхідні завдання і перед урядовими чинниками...” [16, с. 61].

У п'ятому розділі йдеться про велике значення моральних чинників як психологічної бази для вірного й глибокого опанування нацією ідеї оборона краю. Військова думка повинна зацікавити громадянство справами оборони. С. Петлюра у зв'язку з цим називає цілу низку проблем, що вимагають і монографій, і підручників, і журнальних розвідок, і докладно опрацьованих програм. „Це, наприклад, фізичне виховання, спортивні пожежні товариства, популяризація воєнного знання, запровадження до загальноосвітніх програм певного мінімуму воєнно-наукових дисциплін, організація наукових і громадських товариств для плекання воєнної науки, організація показових військових вправ, влаштування військових свят, шефство над військовими частинами, упорядкування військових могил, плекання таких військовими чеснот в народі, як от мужність, хоробрість, завзяття, витривалість, почуття національної честі і самоповаги, самопожертви, – і ряд інших, що скріплюють і фізичну, і моральну підставу ідеї оборони Батьківщини...” [16, с. 64].

У шостому розділі С. Петлюра виступає за нормальний здоровий мілітаризм, виступає проти пацифізму і спроб створити таку атмосферу, в якій „слабнуть військові громадські чесноти, каламутиться патріотичний настрій і заламується почуття відпорності супроти ворога” [16, с. 64–65]. Відомо, що майже до початку Першої світової війни в українському суспільстві до ідеї мілітаризму ставилися і поверхово, і скептично. Більшовицька політика у цьому питанні демагогічна (на словах „війна – війні”, а насправді – завойовницька), але вона вплинула на українське громадянство. „Супроти такої пропаганди мусять бути висунуті науково-умотивовані оцінки війни, як найбільш творчого в житті народів чинника, що за його допомогою організуються нації в держави, досягають тривалої суверенності, увіходять в силу, витворюють матеріальні та духовні цінності, переходять через іспити, на яких випробовують свою життєздатність та силу опору проти зовнішньої небезпеки, не кажучи вже про значіння війни як джерела, що з нього пливають найвищі вартості людського духу – лицарство, самопожертва, солідарність, буйна творчість, – або як соціально-педагогічного знаряддя для виховання найчисленніших людських з'єднань, що утворюються і підпорядковуються єдиній волі для осягнення великих цілей” [16, с. 52].

То цікавий погляд на війну. С. Петлюра продовжує розвивати його і в наступному розділі, у якому він пише про роль національного війська за мирних часів. С. Петлюра вважає, що в мирний час для війська потрібно створити такі умови, „...що давали б максимум гарантій за успішне виконання

ним своєї ролі під час війни. **Ціна крові й жертв, що ними купується мир та добробут нації, завжди буде меншою, коли раніше думають про відповідальну ролю війська**” [16, с. 68]. Іншими словами кажучи, якщо не хочеш годувати свою армію, то будеш годувати армію окупанта.

Восьмий розділ стосується проблеми керівництва, постійності праці відповідного персоналу. С. Петлюра вважає, часта зміна чи імпровізація з приводу вищих військових посад є недоцільною і шкідливою. Це викликає нездорові бажання, настрої. Треба переборювати честолобні і нездорові тенденції окремих військових осіб, що втягуються в політичні комбінації партій і умотивувати державну необхідність постійності, тривалості праці у вищих органах військового управління [16, с. 70].

У дев'ятому розділі С. Петлюра пише про необхідність виховувати „воєнний дух нації”. Наводить думку відомого психолога Ле Бона про те, що без воєнного духу народ, як би він не був озброєний, є тільки розпорошеною, нездатною до опору чередою. „Давно минули часи, коли війну провадили тільки фахові зборища людей, належно до цього вишколені. Сучасні війни, як і майбутні – це війни народів... і де єдність не лише технічно-військового вишколу, а й єдність „воєнного духу” заздалегідь передбачається, як передумова перемоги” [16, с. 70]. Цей дух треба виховувати в душі народу. Без воєнного духу нація стає легкою здобиччю для сусіда-чужинця.

Десятий розділ. Тут С. Петлюра говорить про обов'язок воєнної літератури дати військовому все те, чим він міг би задовольнити жагу воєнного знання, що потрібно йому для того, щоб опанувати мистецтво бути вояком-бійцем. На думку С. Петлюри, увагу воєнних письменників повинні привернути такі теми, як найдоцільніша організація збройних сил України, управління ними, принципи і методи військового навчання, завдання, програми і методи культурно-освітньої праці, оцінка документів, які регламентують діяльність армії, організація навчання й виховання командного складу, єдність воєнної термінології, видання популярної воєнної літератури тощо.

В одинадцятому розділі С. Петлюра розмірковує про значення ідеологічної праці української воєнної літератури у виробленні нашої воєнної доктрини. А ці доктрини створюються не тільки кабінетними теоретичними працями військових спеціалістів і спираються не лише на підручники, інструкції та статті. Вони отримують своє хрещення в боях. Отже, воєнний досвід треба належно студіювати. Встановлення гармонії між ним і теоретичними підставами воєнної науки теж визначає письменникам не останню роль.

У дванадцятому розділі С. Петлюра пише про необхідність вивчення історії України з військового погляду. „Виховуючи національну армію в душі любови до Батьківщини й самопожертви для неї, не зможемо цього завдання dokonати, коли не дамо ясного образу минулої воєнної боротьби Українського Народу за свою державну волю. А в цьому образі є стільки лицарського і величавого, поруч з тяжким та трагічним, що воно викликатиме найбільші емоції в душі вояка і збуджувати буде найшляхетніші струни його душі” [16, с. 77]. „Воєнно-історична освіта буде мирною, коли вона захоплює межі

всесвітньої воєнної історії”, – так пише С. Петлюра в останньому розділі [16, с. 79]. І це теж є завданням військової літератури.

С. Петлюра добре розумів ідеологічне значення своєї праці. Окупована Україна мовчала, їй прищеплювали чужі ідеї і змушували чужу армію приймати за свою, ту армію, в якій вона виконувала в інтересах держави-окупанта роль „гарматного м’яса”. „В зв’язку з цим потреба існування і творчої праці вільного українського слова взагалі, а військового зокрема, набирає особливої ваги: воно повинно зберегти традиції воєнної боротьби за державність, повинно створити й виплекати в тяжкі переходові часи великі животворчі цінності й передати їх для вжитку своєму Народові, в нових його змаганнях вибороти і охороняти власну Державу” [15, с.454–455].

Ця праця С. Петлюри, як бачимо, має величезне актуальне значення. У цьому її цінність. У ній С. Петлюра зарекомендував себе як вдумливий і далекоглядний державний і військовий теоретик.

... 16 травня 1926 р. С. Петлюра написав у листі до А. Лівичького: „.....Петлюру”, коли ходить не про особу, не так легко знищити, як думають росіяни, і спинити природний розвиток національної свідомості провокаційними заходами федерації ледве чи пощастить росіянам. Як реальний політик, я знаю, що в остаточному моменті справа федерацій чи „самостійності” України вирішуватись буде підрахунком організованих сил нашої нації, як політичних, так і військових. Коли це питання буде вирішуватися за мого життя і за моєю чинною участю, то я все робитиму, щоб к цьому моменту українська армія мала десятки тисяч гармат і сотні тисяч рушниць. Маючи це знаряддя в руках, навіть українські соціалісти інакше розмовлятимуть з своїми „дорогими камратами” – росіянами із П Інтернаціоналу. Коли ж у проводирів українського народу в рішальний момент не буде технічних засобів, тоді як ними володітимуть росіяни, то в цих умовах, звичайно, Україну можуть силою зфедералізувати” [15, с. 454].

Цього листа було написано за десять днів до вбивства. Дві важливі думки тут є. Справді, „Петлюру” росіянам не вдалося знищити, оскільки це українська ідея, а вона не зникла ні тоді, коли росіяни організували голодомор, терор, репресії, ні тоді, коли вбили Є. Коновальця, ні тоді, коли вбили С. Бандеру. Друга думка – у вирішальний момент росіянам треба протиставити силу і лише так можна добитися успіху. Це, по суті, є і запереченням будь-якої федерації з Росією.

1. Вісник СВУ. – 1917. – Ч. 160.
2. Вісник СВУ. – 1917. – Ч. 165.
3. Вісті Української Центральної Ради. – 1917. – Ч. 11.
4. Збірник пам’яті Симона Петлюри. – Прага, 1930.
5. Іванис В. Симон Петлюра – Президент України. – К., 1993.
6. Історія українського війська: Від княжих часів до 20-х років ХХ ст. – Львів, 1992.

7. Літературно-Науковий Вістник. – 1926. – Кн. 21.
8. Літопис Червоної Калини. – 1936. – Ч. 5.
9. Мазена І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921. – Аугсбург, 1950.– Частина перша.
10. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань. 1917–1918. Чужина. – 1970.
11. Нова Зоря. – 1936. – Ч. 124.
12. Петлюра С. Завдання української військової літератури. – Варшава. – МСМXXXVII.
13. Преса боротьби й ідеї: Західноукраїнська публіцистика першої половини ХХ століття. – Львів, 1994.
14. Симон Петлюра: Вибрані твори та документи. – К., 1994.
15. Симон Петлюра: Статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956. – Т. І.
16. Табор. – 1922. – Ч. 1.
17. Тризуб. – 1925. – Ч. 1
18. Українське Слово. – 1921. – Ч. 23.
19. Chwila. – 1926. – Ч. 91.

SYMON PETLIURA AS IDEOLOGIST OF THE LIBERATION STRUGGLE

Stepan Kost'

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytetska Str.1, 79000, Lviv, Ukraine
Tel. office: (032) 296-42-23
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The article analyses Symon Petliura's views of the Ukrainian people's liberation struggle.

Key word: Symon Petliura, Liberation struggle of the Ukrainian people, ideal of the Ukrainian statehood.

*Стаття надійшла до редколегії 19.06.2006
Прийнята до друку 22.06.2006*